

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมปริทัศน์

ในการศึกษาเรื่องเศรษฐศาสตร์การเมืองของการอนุรักษ์ป่าไม้ : กรณีศึกษาป่าดงใหญ่ จังหวัดบุรีรัมย์นี้เป็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเคลื่อนไหวเพื่ออนุรักษ์ป่าดงใหญ่ที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้าน โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ซึ่งประกอบด้วยแนวการศึกษาใหญ่ ๆ 2 แนวคิด ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิด เศรษฐศาสตร์สีเขียวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

เศรษฐศาสตร์ (Economics) เป็นแนวคิดที่เน้นจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์อันไม่มีที่สิ้นสุดอย่างมีประสิทธิภาพ นับตั้งแต่อดัม สมิท (คศ. 1723-1790) เป็นต้นมา เศรษฐศาสตร์ได้กลายเป็นคัมภีร์ของเอกชนในการแสวงกำไร ความคิดแบบเศรษฐศาสตร์ได้มีส่วนร่วมทั้งทางตรงและทางอ้อมในการสร้างความหายนะให้แก่สิ่งแวดล้อมของโลก เศรษฐศาสตร์ที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางด้านนิเวศและสิ่งแวดล้อม ไม่เคยคิดต้นทุนสิ่งแวดล้อม มองทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้าฟรี (free good) เป็นกรรมสิทธิ์ร่วม (common property) เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นความสำคัญของการเจริญเติบโต ส่งเสริมลัทธิการบริโภคดังปรากฏในทฤษฎีอรรถประโยชน์ ลัทธิบริโภคนิยม กระบวนการอุตสาหกรรมชาติ เพื่อเป็นปัจจัยการผลิตอุตสาหกรรมก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม น้ำเสีย อากาศเสีย กองขยะล้นโลก กากสารพิษ ความทรุดโทรมของธรรมชาติและการสูญหายของความหลากหลายทางชีวภาพ¹

¹ปรีชา เบียมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2536), คำนำ.

เศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในระยะหลังความพยายามในการพัฒนา เศรษฐกิจควบคู่กับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมพัฒนาเป็นแนวคิด *เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม* (Environment Economics) หรือ *เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติ* (Natural Resource Economics) เป็นการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำนวนจำกัดระหว่างการใช้ต่าง ๆ กันในขณะปัจจุบันและในอนาคต อันเนื่องมาจากทรัพยากรธรรมชาติมักเกิดกรณีตลาดล้มเหลว (market failure) จึงนำ *เศรษฐศาสตร์สวัสดิการสังคม* (social welfare economics) เข้ามาในการกระจายรายได้เพื่อเกิดประโยชน์สูงสุด อาจจะประยุกต์ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ต้นทุนเข้ามาวิเคราะห์ร่วมใน *มิติต้นทุนทางสังคม* (Social cost) อย่างไรก็ตามกรอบคิดเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรยังยึดกรอบคิดที่ว่าปัญหาเศรษฐกิจและระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กลไกตลาดดำรงอยู่เป็นสิ่งที่ดีอยู่แล้ว เราเพียงแต่แก้ไขข้อบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เพิ่มมิติสิ่งแวดล้อมและการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพก็ทำให้สถานการณ์ดีขึ้นมาได้

เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดในการสนับสนุนการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในโลกตะวันตกปัญหาวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมได้นำมาสู่การเกิดขบวนการรวมพลังขนาดใหญ่ เพื่อที่จะแสวงหาทางออกในรูปของ *"การเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม"* (environmental movement) นับได้ว่าเป็น *"การเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่"* (new social movement) เนื่องจากมองเห็นวิกฤตการณ์ของการพัฒนาแบบอุตสาหกรรมและเสนอให้แสวงหาทางเลือกใหม่ของการพัฒนา (Alternative Development)³

ในการศึกษามีส่วนร่วมของประชาชนในส่วนที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้นี้ผู้ศึกษาเน้น การศึกษามีส่วนร่วมเพื่อเป็นกระบวนการปลดปล่อยมนุษย์จากโครงงานที่ผูกพันให้เป็นอิสระในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเอง โดยยึดพื้นฐานการมีส่วนร่วมหมายถึง การปลดปล่อยประชาชนให้หลุดพ้นจากการพัฒนาและให้กลายมาเป็นผู้กระทำ (actor) ในกระบวนการเปลี่ยนแปลง⁴ ในการ

² เฟิงอ้าง, หน้า คำนำ.

³ :ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. บทบาทของงานวิจัย : การทำทนายทศวรรษใหม่, หน้า 33.

⁴ ปรีชา เวสารัชช. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชนบท (กรุงเทพฯ : 2528), หน้า 4.

จะหลุดพ้นจากการพัฒนาจะต้องศึกษาจิตสำนึกและโลกทัศน์(World View) ของประชาชนในพื้นที่ ต่อปัญหาทรัพยากรป่าไม้โดยยึดแนวคิด เศรษฐศาสตร์สีเขียวซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาระบบ เศรษฐกิจสังคมแบบใหม่ที่มุ่งไปยังระบบทั้งหมดของการดำรงชีวิตของมนุษย์ สังคม การเมือง และ วัฒนธรรม และตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎแห่งนิเวศวิทยา⁵ มีใช้การพัฒนาเพื่อการขยายตัวของ เศรษฐกิจที่เป็นไปในทางทำลายล้างระบบนิเวศและตัวมนุษย์

กล่าวในแง่นี้ เศรษฐศาสตร์สีเขียว(Green Economics) คือ การสร้างแนวคิดใหม่ที่ มุ่งไปยังเรื่องการปฏิบัติจิตสำนึกของมนุษย์ โดยจะต้องตรวจสอบทั้งจุดหมายของสังคมและวิธีการ ต่าง ๆ ที่มนุษย์ปฏิบัติกันอยู่ด้วยจิตสำนึกแห่งการวิพากษ์อย่างรอบด้าน จนกระทั่งเราสามารถบรรลุ เห็นความอับจน ความทุกข์ยากของมนุษย์และการทำลายล้างธรรมชาติได้อย่างชัดเจน กล่าวโดย สรุปลหลักการสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรจากมุมมองของเศรษฐศาสตร์สีเขียวก็คือ ทรัพยากร ธรรมชาติมีหน้าที่สำคัญในการให้บริการเพื่อสนับสนุนระบบเศรษฐกิจ เช่น สร้างสรรความอุดม สมบูรณ์แก่ชุมชน ยกย่องชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ยกย่องชีวิตความเป็นอยู่ ส่งเสริมการ พัฒนาเศรษฐกิจ ต้องคำนึงว่าทรัพยากรไม่ใช่ของฟรี การใช้ต้องคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากร ธรรมชาติ⁶

ดังนั้นการมีส่วนร่วมในด้านสังคมของเศรษฐศาสตร์สีเขียวจึงมีวัตถุประสงค์ 2 ด้าน คือ

1. ต้องการแสวงหาแนวทางสนองความต้องการที่แท้จริงของคนทุกคนในสังคม
2. การสนองความต้องการของมนุษย์ต้องไม่ทำลายล้างโลกของธรรมชาติ เป็นเรื่อง ของการรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนยาวนาน

⁵ D. MEADOW Setal. The limits to Growth. (New York. 1972)

อ้างใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์.(เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ), หน้า 14.

⁶ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. บทบาทของการวิจัย : การทำลายของทศวรรษใหม่
หน้า 53.

ด้วยเหตุนี้ เศรษฐศาสตร์สีเขียวมิใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรักษาสິงแวดล้อม (Environmentalims) แบบที่มีความหมายแคบ ๆ เท่านั้น หากว่าเป็นเรื่องการสร้างระบบ เศรษฐกิจแบบใหม่มากกว่า⁷ ซึ่งแน่นอนว่าต้องอาศัยพุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของประชาชนเน้นหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นแนวคิดขั้นพื้นฐานสำหรับเศรษฐศาสตร์สีเขียว⁸ กล่าวคือ

1. ต้องมีการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของชาวบ้านชนบทอย่างทั่วถึง โดยอาศัย หลักการจัดการเศรษฐกิจอย่างพึ่งพาตนเอง
2. ต้องมีการดำเนินการปฏิรูปที่ดินและปฏิรูปสังคมชนบทอย่างรอบด้านเพื่อความมั่นคง ทางเศรษฐกิจ และเพื่อต้องการไม่ให้คุณภาพชีวิตในชนบทต้องเสื่อมโทรมลง อันเนื่องมาจากการ ขยายเศรษฐกิจแบบทุนนิยม
3. มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและมีผลกระทบต่อการขายตัวของ การจ้างงาน รวมทั้งจะต้องสอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย
4. การจัดการทรัพยากรในชนบทจะต้องไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรและผลผลิต และการรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งสำคัญมากกว่า
5. ปัญหาความยากจนของประชาชนที่ยากจน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความมั่งมีของ ประชาชนที่มั่งมี การลดการบริโภคนของประชาชนที่มั่งมีจะเป็นเงื่อนไขสำคัญในการโยกย้ายทรัพยากรให้กลุ่มคนที่ยากจน

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในเศรษฐศาสตร์สีเขียวต้องมีระเบียบแนวใหม่ทางการ เมืองที่คำนึงถึงประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดสรรทรัพยากร ร่วมปลดปล่อย ระบบเศรษฐกิจที่ขูดรีดทรัพยากร เพื่อความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรของคนในรุ่นอนาคตและคนส่วน ใหญ่ของประเทศโดยเฉพาะชนบท

⁷ DALY, Toward Steady-State Economy, อังในปริษา เปี่ยมพงศ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ 2536, หน้า 68.

⁸ ปริษา เปี่ยมพงศ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, หน้า 67.

2.1.1 แนวคิด เศรษฐศาสตร์สีเขียวการเมืองแนวนิวเวค

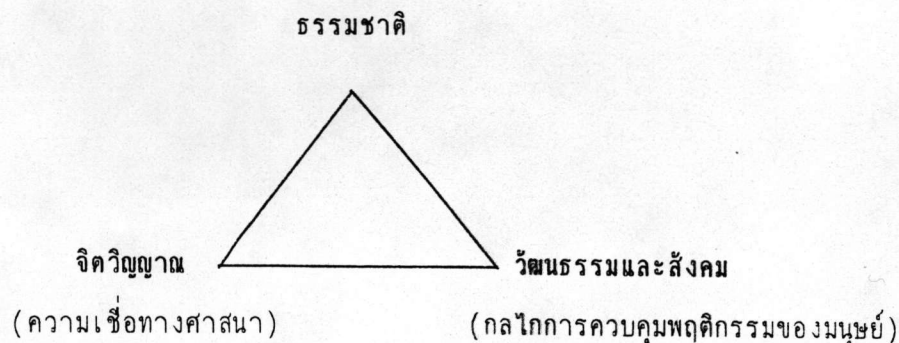
การแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมจะบรรลุความสำเร็จ หรือไม่นั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ"การเมือง" ด้วย ดังนั้นแนวคิด "นิเวศวิทยาการเมือง"(political ecology) ซึ่งหมายถึง การศึกษาธรรมชาติอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ที่มองความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในโลกว่าเกี่ยวข้องกับ"การเมือง" อย่างไร ซึ่งต้องนำมนุษย์เข้ามาในบทวิเคราะห์ด้วย เพราะมนุษย์นอกจากจะเป็นผู้ประกอบการกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคแล้ว ยังเป็นผู้บริโภคทางการเมืองอีกด้วย ดังนั้น เศรษฐศาสตร์สีเขียวจึงมีข้อเสนอว่า ในการแก้ไขความทุกข์ยากของประชาชนส่วนใหญ่ และ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจำเป็นต้องอาศัยยุทธศาสตร์การเมืองแนวใหม่นั้น ต้องมีการขยายสิทธิประชาธิปไตยและความเสมอภาคออกไปให้กว้างขวางทั่วระบบ ข้อเสนอแนะมีเนื้อหาครอบคลุม โดยการกระจายอำนาจอย่างรอบด้าน

การพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองและการสร้างความเข้าใจในเรื่องนิเวศของประชาชนจึงเป็นเรื่องที่มีความหมายอย่างยิ่ง เศรษฐศาสตร์สีเขียวจึงเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติในมิติของเรื่องการเมืองทางนิเวศ(Eco-Politics) ทั้งนี้ เศรษฐศาสตร์สีเขียวมีหลักการที่สำคัญคือ

1. รัฐบาลกลางทำหน้าที่สำคัญในการลดมาตรการที่หลากหลายเพื่อสร้างเศรษฐกิจแบบใหม่และลดอำนาจธุรกิจขนาดใหญ่
2. ส่งเสริมกิจกรรมเศรษฐกิจขนาดเล็กแบบ informal economy โดย
 - เป็นเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ในระดับท้องถิ่นซึ่งมีระบบการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ
 - มีระบบการควบคุมทางประชาธิปไตยท้องถิ่นที่มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและกว้างขวาง
 - มีอำนาจการควบคุมการตัดสินใจของธุรกิจขนาดใหญ่ โดยกลุ่มพลังประชาชนต่าง ๆ ในระดับชุมชนและท้องถิ่น
3. การรวมตัวของประชาชนอย่างเข้มแข็งเท่านั้น จะมีส่วนช่วยป้องกันการทำลายล้างธรรมชาติและทรัพยากรของสังคมได้

ดังนั้นนิเวศวิทยาการเมืองของประชาชนจะเป็นปัจจัยที่ชี้ขาดว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมจะได้รับการแก้ไขหรือไม่ ถ้ามีการแก้ไขจะทำได้น้อยเพียงแค่นั้น และเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนกลุ่มไหน และชาวบ้านต้องมีบทบาทในนิเวศการเมืองจึงจะร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรของประเทศได้นั้นคือ ระบบนิเวศการเมืองแบบประชาชนมีส่วนร่วมเท่านั้นจะตอบสนองคนส่วนใหญ่ของสังคม

แผนภูมิ 2-1 โหมดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

การนำแนวคิดเศรษฐศาสตร์สีเขียวมาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเน้นจิตสำนึก และความคิดที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยประชาชนต้องมีอำนาจทางการเมืองที่จะทำให้การมีส่วนร่วมอนุรักษ์เป็นอย่างยั่งยืนนั้นคือต้องปรับเปลี่ยนมุมมองของรัฐ ประชาชนในระบบนิเวศการแสวงหาสิ่งใหม่ที่สามารถอยู่ร่วมธรรมชาติอย่างกลมกลืนมีสมดุลโดยการแสวงหาระบบสังคมแบบใหม่ ดังนั้นในการผสมผสานจริยธรรมกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเป็นจริยธรรมของการพัฒนาประชาชนต้องมีส่วนร่วมแนวนิเวศ(Ethics of eco-development)หรือการพัฒนาแบบยั่งยืน(Ethics of Sustainable Development) นั่นคือ แนวคิดที่มองคนกับป่าไม่มีความขัดแย้งกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือการทำให้พ้นจาก trade-off ระหว่างคนกับป่า หรือมนุษย์กับธรรมชาติ⁹ ขณะเดียวกันสังคมและการเมืองรูปแบบที่จะให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมนั้นต้องมีการกระจายอำนาจเสียใหม่ (Redistribution of Power) ให้กระจายไปในทุกระดับเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง ดังแสดงไว้ในแผนภูมิ 2-1

⁹ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "การสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม", บทบาทของการวิจัย : ทำทายทศวรรษใหม่, หน้า 164.

2.1.2 เศรษฐศาสตร์สีเขียวแนวพุทธศาสนา

แนวคิดพุทธศาสนากับธรรมชาตินั้นนับได้ว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นความคิดขั้นรากฐาน เนื่องจากในสมัยสังคัมพุทธกาลค่อนข้างพึ่งพาธรรมชาติ ความเชื่อมโยงในสังคัมมีน้อย มนุษย์ในสังคัมเป็น personal purification¹⁰ แต่ปัจจุบัน สังคัมมีความเชื่อมโยงเกิดโครงสร้างสังคัมและโครงสร้างอำนาจเชื่อมโยงไปทั้งการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม สังคัมมีโครงสร้างที่สลับซับซ้อน ดังนั้นเราควรมองพุทธศาสนาในแง่ปัญหาที่จะเข้าใจเรื่องที่เป็นอนิจจังเปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันการมองความอนิจจังของสังคัมเป็นการพยายามวิเคราะห์สมุทัยของปัญหา ดังนั้นเราต้องวิเคราะห์โครงสร้างที่มาของปัญหา ทางแก้ไขสู่ความยั่งยืนของธรรมชาติ

ในพุทธศาสนาหรือปรัชญาตะวันออกย้ำเสมอว่า การจัดระเบียบเศรษฐกิจทางสังคัมน่าจะสอดคล้องกับธรรมชาติ ในพระสูตรย้ำเตือนให้มนุษย์มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ให้เน้นเรื่องสมดุล ความเรียบง่าย ความอุดมสมบูรณ์ ความงดงาม ความเบิกบาน การพึ่งตนเองในระบบเศรษฐกิจสังคัมที่เราเรียกว่า "ความยั่งยืนยาวนานชาวพุทธ" คือ พัฒนาที่เป็นสานติสุขของสังคัมและความสมบูรณ์ของธรรมชาติ¹¹

พุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือมนุษย์อยู่ในธรรมชาติ ในทางพุทธปรัชญาบอกว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดในธรรมชาติขึ้นอยู่กับกันและกันเมื่อ A เกิด B เกิดเมื่อ A ดับ B ดับ เมื่อต้นไม้ล้มลงไปต้นหนึ่งหมายความว่า ธรรมชาติแวดล้อมที่เคยอยู่กับต้นไม้ นั้นสูญเสียบไป แมลงก็ร่อยชนิดที่เคยอาศัยต้นไม้ นั้น นกก็ร่อย ที่เคยอาศัยต้นไม้ นั้นกระแทกกระเทือนไปด้วย ทุกอย่างในโลกจักรวาลในลักษณะที่ว่าเมื่อเหยียบยกตัวใด ตัวหนึ่งออกไปจะมีผลต่อตัวอื่นทันที เป็นลักษณะที่แสดงถึงการพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างชัดเจนมากในพุทธศาสนา¹² ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด

¹⁰ ประเวศ วะสี, พุทธศาสนากับการเขียวยาธรรมชาติ. (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา 2536), หน้า 12.

¹¹ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, หน้า 144.

¹² ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงค์. "พุทธศาสนาสีเขียวความห่วงใยด้านพุทธจริยธรรมในเรื่องป่าไม้" มนุษย์กับธรรมชาติ : เสียงครวญจากภูมิปัญญาตะวันออก-ตะวันตก. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2536), หน้า 266.

โกวิท เขมานันทะ ได้เสนอในเรื่องญาณทัศนะอันลุ่มลึกของพุทธศาสนา มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของ ธรรมชาติและมนุษย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติซึ่งก่อให้เกิดความรักความเคารพต่อธรรมชาติ อย่างไม่จำกัดตามญาณทัศนะชาวพุทธก็สามารถมองได้ เป็นคู่ขนานระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในแง่ หรือ แบ่งบวกรก็ได้ นั่นคือ ณ เวลานั้นมนุษย์รักษาและหวงแหนธรรมชาติแต่ในอีกช่วงหนึ่งมนุษย์อาจจะทำ ลายธรรมชาติ

ในคำสอนของพุทธศาสนาหลักสำคัญอริยสังข 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งในการ ประยุกต์พุทธศาสนากับปัญหาทางนิเวศ หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น พุทธจริยธรรมเชิงนิเวศ¹³ ก็คือ

ในอริยสังขข้อแรกคือทุกข์ ในปัญหาทางนิเวศ ความสามารถในการตระหนักว่าธรรมชาติ ทั้งมวลนั้นกำลังประสบกับความทุกข์ในขั้นวิกฤตและระบบนิเวศต้องเอาใจใส่ในทันทีเพื่อให้โลก สามารถอยู่ต่อไปได้

อริยสังขข้อที่สองสมุทัยคือความดับทุกข์ เมื่อเรายอมรับวิกฤตทางนิเวศที่เรากำลังเผชิญ อยู่ทำให้เกิดทุกข์ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ เราต้องพยายามทุกวิถีทางที่จะค้นหาสาเหตุของวิกฤต การณ์นี้ถ้าเราหวังจะแก้ไขให้ได้ พุทธศาสนามองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแต่เราได้เห็น ว่ามนุษย์แยกตัวออกจากธรรมชาติอย่างไรและพวกเขาเข้าใจผิดเขาจึงพยายามเอาชนะธรรมชาติ โดยการขูดรีดเอาเปรียบธรรมชาติ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ให้สิ้นทำให้มนุษย์ต้อง สูญสิ้นในระยะเวลา ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติมนุษย์ต้องมองค้นหาจากภายในเพื่อตระหนักถึง ความผิดพลาดของตนเองและต้องเผชิญหน้ากับความโง่เขลาอันเป็นพื้นฐานรากเหง้าของวิกฤตการณ์ นิเวศของมนุษยชาติ

อริยสังขข้อที่สาม นิโรธ คือ ความดับทุกข์เมื่อเราสามารถวินิจฉัยสาเหตุของวิกฤตการณ์ นิเวศได้ เราก็ต้องมองหาหนทางในทางปฏิบัติปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยเมื่อใดที่มนุษย์ตระหนักถึงความโง่ เขลาของตนและเข้าใจอย่างถูกต้องว่ามนุษย์มิใช่สิ่งใดเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมตามธรรม

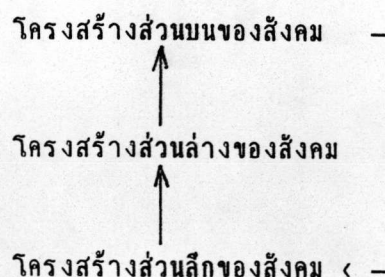
¹³ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงค์. "พุทธศาสนาสีเขียวความห่วงใยด้านพุทธจริยธรรมใน เรื่องป่าไม้" มนุษย์กับธรรมชาติ : เสียงครวญจากภูมิปัญญาตะวันออก-ตะวันตก, หน้า 260-265.

ชาติเท่านั้น เมื่อมนุษย์ปฏิบัติต่อธรรมชาติเท่าเทียมกับที่ปฏิบัติต่อตนเองแล้วและตระหนักเช่นนั้นด้วย เอกภาพระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เขาจะมีความพึงพอใจอย่างสงบและความพึงพอใจนี้จะเปล่งรัศมีออกมาส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว ธรรมชาติโดยรวมจะกลับแข็งแกร่งขึ้นมาอีกครั้ง และคืนสู่สภาวะปกติ มนุษย์ไม่ได้แยกตัวออกจากธรรมชาติอีกต่อไป

อริยสัจข้อที่สี่มรรค คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ทางพุทธศาสนาสอนเพื่อให้วิธีปฏิบัติ เพื่อจะพ้นทุกข์ด้วยมรรค 8 ซึ่งในวิภคติกถาภิธานมรรค 8 สามารถประยุกต์เข้าใจระบบนิเวศทำให้เราเห็นชัดว่ามนุษย์ต้องมีความรู้ที่ถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวกับตัวเองและความสัมพันธ์ของคนที่อยู่กับโลกธรรมชาติโดยปรับกระบวนการความคิดอาศัยแนวคิดพุทธศาสนาสีเขียวเป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สังคมที่สามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ตรงจุด แก้ไขโดยการให้ผู้สร้างปัญหาสามารถทราบที่มาของปัญหา การตระหนักถึงปัญหา ด้วยการปฏิบัติเพื่อลดความต้องการใช้ธรรมชาติและการทำลายธรรมชาติ แต่อยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยความรัก ความเคารพธรรมชาติอย่างไม่ขูดรีด เป็นกระบวนการแสวงหาของมนุษย์สังคมใหม่ การพัฒนาจะถูกกำหนดโดยรากฐานแห่งพัฒนาการทางจิตวิญญาณของมนุษย์ต้องพัฒนากลับสู่สภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติของจิตวิญญาณที่บริสุทธิ์ สะอาด สว่าง สงบเป็น "อภัสสรพรหม"¹⁴ ทางจิตสำนึกที่จะต้องปรับมาใช้กับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

แนวความคิดนี้อยู่ในจิตสำนึกของคนชนบทของไทยในโครงสร้างส่วนลึกของจิตวิญญาณที่เรามิได้วิเคราะห์ถึง ซึ่งนับว่าเราสามารถผนวกเศรษฐศาสตร์การเมืองเข้ากับแนวความคิดพุทธศาสนาในแนวทางธรรมชาติจาก ดังแผนภูมิ 2-2 คือ

แผนภูมิ 2-2 โครงสร้าง เศรษฐศาสตร์การเมืองกับจิตวิญญาณของมนุษย์ในสังคม

¹⁴ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. "เส้นทางการคิดค้นและแสวงหาของมนุษย์" พุทธศาสนากับการเยียวยาธรรมชาติ. (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536), หน้า 114-125.

โครงสร้างทางจิตวิญญาณของคนในสังคมจะประกอบด้วยโครงสร้างส่วนลึกของสังคมที่กำหนดแบบวิถีการบริโภค(บริโภคกรรม) การผลิต(ผลิตกรรม) การกระจายผลผลิต(วิภาคกรรม) ซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคมที่มีอิทธิพลส่งผลกระทบต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ อันเป็นโครงสร้างส่วนบนของสังคม เช่น การปกครอง วัฒนธรรม ฯลฯ ส่งผลสะท้อนมาอย่างจิตสำนึก จิตวิญญาณของมนุษย์อีกที่หนึ่ง¹⁵ กล่าวในแง่นี้ การจัดการทรัพยากรแบบ "มีส่วนร่วมในระดับจิตสำนึกในโลกธรรมชาติ" รองรับก็คือ การพยายามแสวงหาสังคมใหม่ที่แท้จริงโดยเราไม่สามารถที่จะละเลยโครงสร้างทางจิตที่ฝังอยู่ในจิตวิญญาณของมนุษย์ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากร ดังนั้น ความยั่งยืนยาวนานของทรัพยากรจะอยู่ที่ตัวมนุษย์และสังคมมนุษย์บนพื้นฐานของพุทธธรรมในการพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์¹⁶

ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในพุทธศาสนา คือ ในระดับรับทราบปัญหาโดยการศึกษาระดับหนึ่งถึงการสร้างปัญหาหรือสาเหตุของปัญหา และนำไปสู่การแก้ไขปัญหา เพื่อตอบ ความยั่งยืนสงบสุขของมนุษย์และสังคม(ตามหลักการ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)

หลักการของชาวพุทธต้องมองในสาระสำคัญ 2 ประการ¹⁷ คือ

- 1). ชาวพุทธต้องมีมุมมองว่าสิ่งต่าง ๆ ในโลกธรรมชาติจะต้องเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ทุกสิ่งเกี่ยวพันกัน
- 2). รูปแบบใหม่ของความต้องการใช้ธรรมชาติในการผลิตและการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกันโดยธรรมชาติ ปฏิเสธความหลงในวัตถุนิยม ปฏิเสธกฎพื้นฐานของอริชชา

¹⁵ เฟิงอ๋าง, หน้า 120.

¹⁶ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "การสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม", บทบาทของการวิจัย : ทำทายทศวรรษใหม่, หน้า 83.

¹⁷ หลักการ 2 ประการนี้เน้นเป็นการพัฒนาทางนิเวศบนพื้นฐานของพุทธปรัชญาเพื่อการหยุดการทำลายโลกธรรมชาติ ดูเพิ่มเติมใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. "การสร้างองค์ความรู้เพื่อการพัฒนาประเทศไทยด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม", บทบาทของการวิจัย : ทำทายทศวรรษใหม่, หน้า 97-99.

2.2 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับการมีส่วนร่วม

การพัฒนาที่เป็นอยู่ของเราในปัจจุบันในอีกมุมมองหนึ่งนั้น เป็นแนวทางที่เกิดจากประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต ตลอดจนวิถีชีวิตหรือภูมิปัญญาของตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิทยาศาสตร์ และการประยุกต์วิทยาศาสตร์ในการรับใช้มนุษย์หรือเทคโนโลยี โดยละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนแล้วหันมายึดภูมิปัญญาตะวันตกเป็นสรณะ¹⁸ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน¹⁹ มองชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างประวัติศาสตร์และวิถีชีวิต ตลอดจนวิถีชีวิตหรือภูมิปัญญาในการเรียนรู้การอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนของอภิชาติ ทองอยู่²⁰ จะเน้นลักษณะคุณค่าทางจริยธรรมของวัฒนธรรมพื้นบ้านมีความเชื่อวัฒนธรรม 2 กระแส คือ วิถีแห่งหมู่บ้าน ชาวบ้านมีวัฒนธรรมอันเป็นอิสระของเขาเองในโบราณกาลวัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ในสถาบันหมู่บ้าน ชาวบ้านต้องการระบบทุนนิยมแต่ในใจจริง ๆ เขาต่อต้าน ชาวบ้านอยากสะดวกสบายอย่างปัจจุบันและอยากให้สภาพวัฒนธรรม การดำรงชีวิตและสังคมเป็นแบบเก่าที่มีศีลธรรม มีคุณธรรมและเอื้ออาทรต่อกัน ชุมชนหมู่บ้านจึงยังเป็นระบบที่มีเอกลักษณ์ของตัวเองทั้งในแง่สังคมและวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์ในระบบชุมชนยังไม่แตกสลาย โดยเฉพาะในแง่จิตสำนึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน²¹

¹⁸ วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, (บรรณาธิการ) สิทธิชุมชน : การกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร. (กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2534) , หน้า 108-109.

¹⁹ แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเกิดขึ้นในสังคมไทยเพียงประมาณ 10 ปี เป็นแนวคิดกระแสหลักขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้รับความสนใจจากปัญญาชน ทั้งสามารถแบ่งแนวคิดออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก มีความคิดแบบชาวบ้านแท้ ๆ ชื่นชม วัฒนธรรมของชาวบ้านที่ไม่ต้องมีสิ่งเจือปน องค์กรทางปัญญาเพียงรับทราบและจรรโลงให้คงอยู่ต่อไปเพียงพอแล้วได้แก่ บำรุง บุญปัญญา (2488-) และอภิชาติ ทองอยู่(2497-) กลุ่มที่สอง บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร(2490-) และนายแพทย์ประเวศ วสี(2474-) เป็นการประสานศาสนาเข้ากับการเปลี่ยนแปลงสังคม คุรายละเอียดยกเพิ่มใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2536)

²⁰ เฟิงอ้าง, หน้า 178.

²¹ เฟิงอ้าง, หน้า 179.

ในขณะที่เดียวกันอภิชาติยังมองลักษณะที่ดึงงามของสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชาวนาไทย และต้องการให้รักษาและส่งเสริมคุณธรรมสืบเนื่องต่อไปในอนาคตในงานพัฒนาชนบท โดยมองว่า ชนชั้นกลางรับวัฒนธรรมชาวนาให้วัฒนธรรมพื้นบ้านมีส่วนในการพัฒนาประเทศไม่ใช่พัฒนาเฉพาะ ชนบทเท่านั้น นั่นก็คือ การพึ่งตัวเองทั้งทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมซึ่งชาวบ้านมีมาแต่เดิมแล้วแต่ กำลังจะสูญเสียมันไป²²

อย่างไรก็ตามแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนไม่ได้วิเคราะห์ในวิถีชาวบ้านแท้ ๆ เพียงอย่างเดียวยังให้ความสำคัญกับพลวัตของวัฒนธรรมชุมชนดังแนวคิดของบารุง บุญปัญญา²³ วัฒนธรรมชาวบ้านและอีกกระแสวัฒนธรรมทุนนิยม ซึ่งวัฒนธรรมชาวบ้านมีความเป็นอิสระจากชนชั้นกลางและชั้นสูง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนเครือญาติ ชุมชนหมู่บ้าน สังคม มั่นก่อตัวเป็นตัวเอง เป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นอิสระ ชุมชนหมู่บ้านมีระบบความ เชื่อและวิถีการพัฒนาที่เป็นอิสระของตัวเอง แต่แนวคิดที่มาจากภายนอกประเทศซึ่งประสานเข้ากับ อำนาจรัฐ เป็นแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมเพื่อสนองความต้องการของ ประเทศตะวันตกทั้งสิ้น เราเป็นฝ่ายเสียเปรียบจากการพัฒนายิ่งพัฒนายิ่งจนลง²⁴ แนวทางพัฒนาใหม่ให้ชาวบ้านกลับมาพึ่งตัวเอง เลียนแบบที่เคยทำมาในอดีต เริ่มจากเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด มองเห็นเอกลักษณ์ของเรา "การได้สำนึกที่เป็นตัวของ เป็นสำนึกที่บอกได้ว่า การที่คนมาให้เราปลูกนั้นปลูกนี้ จุดมุ่งหมาย ของเขาอยู่ที่ เขา เพียงมาขมิบแรงงานเรา กิจกรรมที่เราทำอยู่นี้หลักใหญ่ก็เพื่อผลประโยชน์ของคนอื่น ทั้งนี้ อัน เป็นการยอมรับ เป้าหมาย เศรษฐกิจแห่งชาติมาทำลาย เศรษฐกิจชุมชน" ชาวบ้านควรทำแต่

²² ในฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. 2536, หน้า 179.

²³ บารุง บุญปัญญา เกิดในครอบครัวชาวนาร่ำรวยที่จังหวัดสุรินทร์ จบการศึกษาปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เคยรับราชการ 4 ปี ลาออกมาทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชน ปัจจุบัน เป็นที่ปรึกษาองค์กรพัฒนาพัฒนาเอกชน

²⁴ วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ. ในการสัมภาษณ์เรื่อง วัฒนธรรมกับการพัฒนา, 11-12 มกราคม, 2529.

พอกินเป็นหลักควรทำการผลิตในขนาดที่ เหมาะสม นโยบายแห่งชาติควรเปลี่ยนวัตถุประสงค์การผลิตเพื่อการส่งออกเป็นการผลิตที่ทุกคนได้มีกินมีใช้แล้วค่อยเอาส่วนที่เหลือส่งออก

นอกจากนี้ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นจะยึดการผสมผสานวัฒนธรรมของชาวบ้านกับศาสนา โดยแนวความคิดศาสนาพุทธผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่น เช่นนายแพทย์ประเวศ วะสี มองว่าปัญญาชนและพระจะประสานพุทธศาสนากับความเชื่อของชาวบ้าน ในขณะที่ชุมชนหมู่บ้านขึ้นตรงต่อการปกครองของส่วนกลางจึงเป็นรูปแบบการปกครองแบบศูนย์กลาง การจะมีส่วนร่วมของประชาชนต้องมีการรองรับสิทธิทางกฎหมายในการจัดการทรัพยากรของประชาชน แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชนแนวต่อต้านรัฐ ส่งเสริมชุมชนและให้มีศาสนธรรมเป็นที่ยึดในการดำรงชีพในสังคมนายแพทย์ประเวศ วะสี สรุป 3 ข้อ²⁵

1. ต่อต้านรัฐ ระบบราชการไทยเป็นระบบที่มีอำนาจอย่างรวมศูนย์บัญชาการแนวตั้งระบบราชการไม่เข้าใจชุมชนชนบท รัฐไทยออกกฎหมายมากมายกฎระเบียบมัดตัวและเป็นอุปสรรคต่อการริเริ่มงานใหม่ ๆ ปิดกั้นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาชน ประเทศไทยเป็นประเทศราชการมากเกินไปทางแก้ไขคือต้องกระจายอำนาจบริหารไปสู่ชุมชนยุทธศาสตร์ ที่สำคัญคือการลดอำนาจข้าราชการลงให้ชุมชนมีสิทธิมีเสียง ที่จะวางแผนที่จะตัดสินใจลงมือทำในสิ่งที่เขาทำได้มากมาย เป็นการโอนอำนาจ คืนให้ประชาชนให้ชุมชน

2. ส่งเสริมชุมชนส่งเสริมองค์กรชนบทให้มีความเข้มแข็ง คือ มีเบญจขันธ์ อันได้แก่จิตใจที่มีธรรมขันธ์หมั่นเพียรและสันโดษ แผนการผลิตเป็นแบบการผลิตเพื่อกินกันเองเป็น เกษตรผสมผสานสมดุลกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่ต้องพึ่งพาทภายนอก มีชีวิตชุมชนมีสถาบันครอบครัวและวัด และวัฒนธรรมชุมชนแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชุมชนชนบทจะพัฒนาอย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพโดยพัฒนาความรู้จากความรู้เดิมภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปรีชาญาณท้องถิ่นผสมเข้ากับวิชาการสากล นอกจากนั้นยังเสนอให้ประชาชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มและองค์กรที่ปรากฏในชุมชน หมู่บ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน หรือกลุ่มทางปัญญา ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในกลุ่มเป็นแบบเท่าเทียมกันลดอำนาจหน้าที่รัฐลงแล้วนำกลับมาสู่องค์กร

²⁵ อ่างในฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

3. ให้มีศาสนธรรมโดยเฉพาะศาสนาพุทธในการพัฒนาที่สมบูรณ์ต้องพัฒนาทั้งร่างกาย และจิตใจและสิ่งแวดล้อมมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นฐานที่แน่นอนหา ศาสนาพุทธที่บริสุทธิ์ส่งเสริม คุณธรรมและจริยธรรมมีศีล สมาธิ ปัญญา โดยศีล คือ การกินน้อยใช้น้อยและลดวัตถุนิยมลงสมาธิ คือ จิตสงบ ทำให้เปลี่ยนพฤติกรรมดีขึ้น ปัญญาคือการรู้ธรรมชาติของสรรพสิ่ง โดยศาสนาเป็น องค์ประกอบในวันวัฒนธรรมสร้างเป็นชุมชนธรรมนิยม

สรุปวัฒนธรรมชุมชนของประเวศ เป็นวัฒนธรรมหมู่บ้านบวกพุทธศาสนาวัฒนธรรมชุมชน ถึงแม้จะ เน้นอุดมการณ์ว่าชุมชนมีวัฒนธรรมที่แข็งและมีศาสนาเป็นวิธีรวมในการดำรงชีวิตแต่ระบบ ทุนนิยมได้เข้ามาแทรกแซงและพยายามเข้าครอบครองจิตสำนึกที่ดีของชุมชนชนบท เพื่อนำวัตถุนิยม เข้าไปในวิถีชีวิตชาวบ้านด้วยการประสานองค์กรภายนอกชุมชน แนวคิดต่อต้านรัฐที่เสนอองค์กร มีบทบาททำให้การพัฒนาโดยการต่อต้านจักรวรรดินิยม²⁶ เนื่องจากจักรวรรดินิยมไม่ช่วยในการ พัฒนา แต่ขูดรีดธรรมชาติและนำวัตถุดิบจากประเทศกำลังพัฒนา

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านชนบทมีส่วนร่วมในการสร้างวัฒนธรรมและวิถีชีวิตและ อีกด้านเป็นผู้ปฏิบัติตามแนวคิดวัฒนธรรมมีความคิดหลักวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชน ที่สำคัญที่สุด จะใช้เป็นประโยชน์เมื่อมีการปลุกให้สมาชิกแห่งชุมชนมีจิตสำนึกรับรู้ในวัฒนธรรม ของตนเองเนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมาเองการจะเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนต้องศึกษา ประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน²⁷

ในการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ผู้ศึกษาจะนำแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน มาร่วมวิเคราะห์ 2 แนว คือ แนวแรกการมีส่วนร่วมมาจากวัฒนธรรมภายในชุมชนเองในการ เรียนรู้จากจิตสำนึกและการสั่งสมประสบการณ์จากชุมชนจากความกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชน การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านอยู่มาช้านานเพราะมีความผสมกลมกลืนของชาวบ้านกับธรรมชาติ การพัฒนา

²⁶ ดูเพิ่มเติมในฉัตรทิพย์ นาถสุภา, วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 2536.

²⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2536), 174.

ชุมชนจึงเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้ามีวัฒนธรรมเข้มแข็งการรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อรวมกลุ่มทำกิจกรรมจะสำเร็จไม่ยากการต่อต้านจากการเอาโรคเอาเปรียบจากภายนอกจะทำได้ วัฒนธรรมยังคงอยู่เพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ซึ่งแม้ว่าจะมีปัจจัยใหม่เข้ามาสิ่งเดิมก็ยังคงอยู่และเมื่อปฏิบัติไปนานเข้าจะเป็น "พิธีกรรม" เราจะต้องยืนอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์สังคมที่กลมกลืน

ในการนำวัฒนธรรมมามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ทรัพยากรป่าไม้ มีส่วนสำคัญมากเนื่องจากชุมชนจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ ชาวบ้านต้องมีความคิดจิตสำนึก และสอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็ได้รับผลจากโครงสร้างอำนาจรัฐจากส่วนกลางและกระแสทุนนิยม ความจำเป็นที่ต้องวิเคราะห์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ หรือ ทำลายธรรมชาติ

2.3 การผสมผสานแนวคิด เศรษฐศาสตร์สีเขียวและวัฒนธรรมชุมชน เพื่อวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ในการนำแนวความคิดวัฒนธรรมมาวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความจำเป็นมาก เนื่องจากชุมชนจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ ชาวบ้านต้องมีความคิดและความสอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสังคมบรรพบุรุษที่ผ่านมา ขณะเดียวกันชุมชนมีโครงสร้างอำนาจรัฐครอบคลุมชุมชน ซึ่งมีผลกระทบต่อผลวัดทางความคิดและการปฏิบัติของคนในชุมชน การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในงานระดับพื้นที่จึงมีความจำเป็นมาก

เมื่อสังคมเกิดภาวะวิกฤตในการพัฒนา ความพยายามปฏิบัติทางความคิด ทำให้เรามองเห็นความเลวร้ายของระบบสังคมที่เป็นอยู่นำไปสู่การหาระบบใหม่เพื่อชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ สังคมใหม่ที่เรแสวงหาต้องการให้มนุษย์มีศักยภาพด้วยตนเองอย่างอิสระ และใช้ศักยภาพนี้อย่างเต็มที่เพื่อความสุขของมนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง ในการปฏิบัติคือการเดินทางไปสู่อาณาจักร การแห่งเสรีภาพท่ามกลางการพิทักษ์รักษาโลกธรรมชาติ

เศรษฐศาสตร์สีเขียวพยายามผสมผสานกันระหว่างสังคมนิยมของนิเวศวิทยาและหลักการแสวงหาวิถีชีวิตแบบใหม่และการจัดการเศรษฐกิจแบบใหม่ และการจัดการทางเศรษฐกิจแบบใหม่ เป้าหมายเศรษฐกิจไม่ได้อยู่ที่กำไร การเพิ่มรายได้ประชาชาติ การเร่งรัดการส่งออก การส่งเสริมการท่องเที่ยว ฯลฯ เศรษฐศาสตร์สีเขียวเป็นความคิดแบบสังคมนิยม เปียที่ต้องการสังคมใหญ่ที่เน้นหลักการพึ่งตนเองของเศรษฐกิจขนาดเล็กพร้อมๆ กับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยความรักและความห่วงใย²⁸ มีการปฏิรูปแนวคิดในการใช้ทรัพยากรอย่างถอนรากถอนโคนปรับเปลี่ยนสำนึกใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนทุกระดับทุกวงการจะต้องศึกษาเรียนรู้และเข้าใจระบบนิเวศ รวมทั้งพัฒนาจริยธรรมทางนิเวศขึ้นมา นั่นคือการกระทำใด ๆ ก็ตามที่มีแนวโน้มไปในทางทำลายธรรมชาติย่อมเป็นสิ่งที่ไม่มีที่ปรารถนา และในการสร้างสังคมให้มนุษย์ต้องยึดกฎของนิเวศวิทยาเป็นพื้นฐานของความนึกคิดทั้งปวง²⁹

²⁸ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, หน้า 6.

²⁹ เฝิงอ๋อง, หน้า 77.

การแก้ไขปัญหาลิ่งแวดล้อมของเศรษฐศาสตร์สีเขียววิเคราะห์มนุษย์กับธรรมชาติ(ระบบนิเวศ) มนุษย์กับสังคมในโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ ที่ต้องแสวงหาลิ่งคมใหม่แต่ในความเป็นจริงสังคมมีโครงสร้างส่วนบนในรูปสถาบัน โครงสร้างส่วนล่าง ซึ่งในโครงสร้างส่วนบนได้แทรกความคิดแบบทุนนิยม ได้ทำลายกระบวนการคิดแบบดั้งเดิมที่ฝังงาน การแสวงหาลิ่งคมใหม่ต้องทำลายกำแพงทุนนิยม ทำลายการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองด้วยการต่อต้านอำนาจรัฐ นำส่วนดีที่ประชาชนชนบทมีโครงสร้างสังคมเก่าอยู่ในจิตวิญญาณในจิตส่วนลึกที่รักและเคารพธรรมชาติ

ในขณะที่เรามีวัฒนธรรมชุมชนที่วิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัย การครอบงำโดยรัฐส่วนกลางได้แทรกแนวคิดการจัดการแบบรวมศูนย์โดยการนำระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง จิตสำนึกเราเปลี่ยนไปตามการพัฒนาของระบบตลาด เมื่อระบบสินค้าและกลไกราคาเข้ามา แต่บทความเปลี่ยนแปลงไปความคิดที่ฝังอยู่ในการเรียนรู้การจัดการชุมชนยังคงอยู่ ดังนั้นนักวิชาการ เอกชนที่เข้ามาเพื่อช่วยเหลือการพัฒนาเช่น นิพนธ์จึงรู้ว่าเขาไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนา เมื่อการพัฒนามองแยกส่วนโดยไม่เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้าน การพัฒนาและการอนุรักษ์ลิ่งแวดล้อมต้องพัฒนาจากชาวบ้าน

การมองการแก้ไขปัญหาลิ่งแวดล้อมของเศรษฐศาสตร์วิเคราะห์มนุษย์กับธรรมชาติ(ระบบนิเวศ) มนุษย์กับสังคม โดยการแสวงหาลิ่งคมใหญ่ในลักษณะสังคมยูโทเปีย แต่ในความเป็นจริงสังคมมีโครงสร้างทางสถาบัน ในโครงสร้างส่วนบน โครงสร้างส่วนล่าง และโครงสร้างส่วนลึกที่ฝังยึด หรือสะสมในจิตของคน แม้ว่าระบบทุนนิยมจะเข้ามาทำลาย หรือสร้างกระบวนการคิดที่ทำให้จิตวิญญาณเปลี่ยนไป การรวมศูนย์อำนาจจากส่วนกลางในสังคม การนำเศรษฐศาสตร์สีเขียวมาวิเคราะห์อาจจะมีขีดจำกัดในการทำลายกรอบคิดแบบทุนนิยมได้ ขณะเดียวกันเราสามารถนำแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นรูปธรรมเสริมในการวิเคราะห์ร่วม โดยวัฒนธรรมชุมชนขาดการกล่าวถึงระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนพึ่งพาอยู่

การมีส่วนร่วมของชุมชนจะสำเร็จผลในการอนุรักษ์ป่าจำเป็นต้องเข้าใจรากฐานความเป็นชาวบ้านหรือชุมชนในชนบท ที่มีความเชื่อทางศาสนาเป็นหลักยึด(ตามแนวของนิพนธ์ เทียนวิหิต และประเวศ) ดังนั้นวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นกรอบคิดที่จะตอบคำถามของการมีส่วนร่วมของประชาชน เหตุการณ์นั้น โดยเฉพาะการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่ ซึ่งมีพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมและเป็นผู้นำในการเคลื่อนไหว และมีอิทธิพลต่อชาวบ้าน

นอกจากนี้วัฒนธรรมของสังคมไทยในชนบทผูกพันกับการมีส่วนร่วมในชุมชนมีปัจจัยสำคัญในการร่วมกิจกรรมของชุมชน แต่ผู้นำชุมชนส่วนหนึ่งเป็นตัวหน้าที่รัฐด้วย เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กระบวนการแทรกแซงของรัฐทำให้เกิดการเปลี่ยนจิตสำนึกต่อการจัดการทรัพยากรในบางพื้นที่ ในงานพัฒนาจึงมีผู้นำที่เป็นพระสงฆ์ มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน เพราะสังคมในอดีตพระสงฆ์จะเป็นที่เคารพของชาวบ้าน

อย่างไรก็ตามการพัฒนาในปัจจุบันจะมีโครงการพัฒนาซึ่งกำหนดจากส่วนกลางจากส่วนกลางดังนั้นชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวพัฒนาให้สอดคล้องวิถีชีวิตของตนเอง โดยการมีส่วนร่วมตั้งแต่แรกของโครงการ เพราะหากลงมือปฏิบัติในโครงการโดยที่ชาวบ้านไม่เข้าใจหรือไม่ยอมรับนำไปสู่การคัดค้านในรูปแบบที่รุนแรงซึ่งก่อให้เกิดความเสียหาย ต้องปรับเปลี่ยนโลกทัศน์เสียใหม่ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและมีเมตตาธรรมต่อกันและกัน และไม่เบียดเบียนโอกาสในการมีทรัพยากรที่สมบูรณ์ของอนุชนรุ่นหลัง ต้องมีการสร้างสรรค์แทนและฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดคุณภาพของสภาพแวดล้อมที่จะสามารถใช้ประโยชน์ได้ในอนาคต

การมีส่วนร่วมในพุทธศาสนิกชนในความคิดด้านจริยธรรมประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการลดละการทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อรักษาธรรมชาติ ให้รู้จักประมาณการบริโภคโดยใช้ปัญญาและสอดคล้องกับขีดจำกัดความสามารถในการผลิตของธรรมชาติ

2.4 วรรณกรรมปริทัศน์

ในอดีตมนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติอาศัยปัจจัย 4 จากการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเคารพและยำเกรง มนุษย์ในอดีตมองทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญยิ่งทั้งทางตรงและทางอ้อมคือเป็นระบบรักษาความสมดุลทางสภาวะแวดล้อมระบบนิเวศของการอนุรักษ์ดินและน้ำ เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า ความสมดุลของทรัพยากรป่าไม้นำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ของเมืองและชุมชน

เมื่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 ลัทธิจักรวรรดินิยมได้ขยายตัวเพื่อแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยการผลิตในอุตสาหกรรมกระบวนการขุดแร่ทรัพยากรได้ถูกผนวกเข้ากับการขยายตัวของอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นที่มาของงานการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจกรรมป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่พ.ศ. 2439-2475³⁰ ชัยมโณม สุนทรสวัสดิ์ ได้เสนอภาพประวัติการจัดการทรัพยากรโดยให้ความสำคัญกับป่าไม้คือธุรกิจอุตสาหกรรมไม้สัก การเปิดการค้าอันเป็นผลมาจากสนธิสัญญาเบาริงพ.ศ. 2396 ได้เปลี่ยนสิทธิ์ในการจัดการทรัพยากรจากชาวเมืองและผู้ครองนคร ผู้ปกครองนครจะได้ผลประโยชน์จากตอบแทนในรูปแบบ "ส่วย" สำหรับประชาชนในสมัยสุโขทัยและอยุธยาเองก็ได้รับผลประโยชน์จากการบุกเบิกถางป่า(ถ่านสร้าง) นอกจากได้รับสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของที่ดิน ยังได้บำเหน็จรางวัลในฐานะผู้บุกเบิกหักร้างถางพงอีกด้วย ทั้งนี้ส่วนหนึ่งของสังคมต้องการที่ดินเพื่อทำการเกษตรในขณะที่พื้นที่ป่าไม้ยังมีจำนวนมาก

ในงานเชิงประวัติศาสตร์ได้พยายามมองนโยบายของรัฐที่มีต่อกิจการป่าไม้ในระยะเวลาก่อนก่อตั้งกรมป่าไม้อย่างไม่เป็นระบบแบบแผนที่แน่นอน ต่อมาพิจารณาเห็นความจำเป็นในการมีสถาบันเข้าควบคุมกิจการป่าไม้ รัฐบาลได้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ. 2439 และพยายามหามาตรการต่างๆ เข้าควบคุมกิจการป่าไม้ให้เป็นระเบียบให้การสัมปทานเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ทั้งนี้โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติมากที่สุด การแก้ไขปัญหาคาร

³⁰ ดูเพิ่มเติมในชัยมโณม สุนทรสวัสดิ์, การศึกษาประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจกรรมป่าไม้ภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439-2475 (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2520).

ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าโดยการออกกฎหมายควบคุมการตัดไม้ ในการศึกษามิติประวัติศาสตร์ชั้นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้อื่นเป็นสิ่งสำคัญของประเทศชาติ และการจัดการป่าไม้ โดยการรวมอำนาจการจัดการไว้ในมือของรัฐส่วนกลางและใช้กฎหมายควบคุมกิจการป่าไม้ และจากการจัดการแบบรวมศูนย์ทำให้รัฐบาลประสบอุปสรรคในการปฏิบัติงาน โดยอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือ เนื่องจากเจ้าพนักงานป่าไม้มีน้อยและขาดการประสานงานของหน่วยราชการต่าง ๆ ซึ่งปัญหาดังกล่าวก็ดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระยะเริ่มแรกปรากฏมาในงานลักษณะเชิงสำรวจทัศนคติ ความตระหนัก ซึ่งใช้กระบวนการศึกษาเชิงปริมาณดังเช่นในงานของปลื้ม นัปถือบุญ³¹ เรื่อง "ศึกษาความตระหนักและบทบาทในการมีส่วนร่วมของกรรมการสภาตำบลเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ณ เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าอ่าวมหาชัยฝั่งตะวันตกและอ่าวมหาชัยฝั่งตะวันออกจังหวัดสมุทรสาคร" วิธีการศึกษาโดยการสัมภาษณ์กรรมการสภาตำบลในเขตป่าสงวนแห่งชาติ 2 แห่งรวม 8 ตำบลจำนวน 138 คน นำมาวิเคราะห์โดยสถิติหาร้อยละ ฐานนิยมและค่าเฉลี่ย การศึกษาพบว่ากรรมการสภาตำบลมีความตระหนักต่อการอนุรักษ์ป่าชายเลนในระดับปานกลางและการปฏิบัติมีส่วนร่วมพร้อมทั้งบทบาทที่คาดหวังอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งงานวิจัยการมีส่วนร่วมในเขตป่าสงวนนี้มีปัญหาและอุปสรรคคือการไม่ทราบแนวเขตที่แน่นอนของป่าสงวน การละเลยของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่รับผิดชอบ การบุกรุกป่าชายเลนเพื่อเลี้ยงกุ้ง การขาดความรู้ความเข้าใจของกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์ป่าชายเลน การขาดงบประมาณสนับสนุน และปัญหาธรรมชาติอื่นได้แก่การกัดเซาะชายฝั่งทำลายจากคลื่นลม ในงานวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่ากรรมการสภาตำบลซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดทรัพยากรป่าชายเลนในตำบลได้รับรู้ปัญหาการอนุรักษ์ป่าชายเลนเป็นอย่างดี แต่ไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญหการอนุรักษ์ป่าชายเลนในระดับตำบลหรือให้การสนับสนุนเท่าที่ควร

³¹ ปลื้ม นัปถือบุญ ศึกษาความตระหนักและบทบาทในการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ณ เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าอ่าวมหาชัยฝั่งตะวันตกและอ่าวมหาชัยฝั่งตะวันออกจังหวัดสมุทรสาคร. 2524.

การศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ในงานของพิสิษฐ์ บุญไชย³² ได้ศึกษาเรื่อง "การมีส่วนร่วมในการศึกษาส่วนร่วมในการอนุรักษ์ของสภาตำบล : เฉพาะกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง" ซึ่งเลือกศึกษากลุ่มตัวอย่างกรรมการสภาตำบล 408 ราย โดยใช้การศึกษาเชิงปริมาณโดยการวิเคราะห์ทางสถิติพบว่า ปัจจัยเกี่ยวกับสถานภาพทางสังคมกรรมการสภาตำบลที่มีตำแหน่งอื่น ๆ ในชุมชนมีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กรรมการสภาโดยตำแหน่งมีระดับการเข้าร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้และเข้าร่วมโครงการปลูกป่าปลูกต้นไม้มากกว่ากรรมการสภาโดยการเลือกตั้ง ในแง่เศรษฐกิจกรรมการสภาตำบลที่มีเศรษฐกิจดีมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มากกว่า รองลงมาคือฐานะปานกลางและกรรมการที่มีประสบการณ์ในการอบรมจะมีส่วนร่วมมากกว่า งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่ากำนันและผู้ใหญ่บ้านจะเสนอความต้องการของรัฐมากกว่าชุมชน การศึกษาทำให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมหรือการอนุรักษ์ยังคงทำภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐที่ทำงานผ่านผู้นำที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือสภาตำบล จะอย่างไรก็ตาม สื่อมวลชนผลักดันการมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งเราพบว่าสื่อมวลชนมีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมของผู้นำในงานของสภาตำบลค่อนข้างสูง

ในงานของประสพสุข ดีอินทร์³³ ศึกษา "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของผู้นำซึ่งเป็นผู้นำทางราชการ เช่นกำนันผู้ใหญ่บ้านในภาคเหนือ" การศึกษาพบว่า กำนันผู้ใหญ่บ้านมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์อยู่ในระดับปานกลางแต่ต้องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ในระดับสูง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์กับขนาดของครอบครัว ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง การเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงความสนใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ การพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่อำเภอ งานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมต้องมีการพบปะพูดคุยกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปัญหาและอุปสรรคที่พบคือในการป้องกันป่าไม้ ขาดอำนาจในการจับกุม รองลงมาคือขาดเจ้าหน้าที่สนับสนุน ขาดอุปกรณ์ที่ทันสมัย กำลังคนมาช่วย ไม่มีเวลาว่าง ลูกบ้านไม่ให้ความร่วมมือและคนในเครื่องแบบเป็นพ่อค้าไม้รายใหญ่ จะเห็นได้ว่าในระดับการมีส่วนร่วม

³² พิสิษฐ์ บุญไชย, การศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ของสภาตำบล : เฉพาะกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง, 2528 : 212 - 214.

³³ ประสพสุข ดีอินทร์, การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของผู้นำซึ่งเป็นผู้นำทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านภาคเหนือ, 2531.

ของกำนันผู้ใหญ่บ้านผู้นำซึ่งเป็นตัวแทนราชการและของชาวบ้านก็ยังมีปัญหาในการประสานงานเป็นสำคัญ ดังนั้นการมีส่วนร่วมต้องเข้าใจผู้นำที่จะเป็นตัวประสานด้วย และที่สำคัญปัจจัยทางเศรษฐกิจและจำนวนกรรมสิทธิ์ที่ดินถือครองของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่มีกรรมสิทธิ์ที่ดินถือครองมากจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากกว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่มีที่ดินถือครองน้อย

การศึกษาการมีส่วนร่วมในระดับนักเรียนปรากฏในงานของประพันธ์ โภยสมบูรณ์³⁴ ซึ่งเป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับคนรุ่นต่อไปในการมองการอนุรักษ์อย่างรอบด้าน ตลอดจนบอกถึงความสำคัญของการให้ความรู้ด้านกิจกรรมการอนุรักษ์ ได้ศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายในโรงเรียนที่มีชมรมอนุรักษ์และไม่มีชมรมอนุรักษ์เป็นการศึกษาเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถามและเครื่องมือทางสถิติในการวิเคราะห์พบว่า นักเรียนมีทัศนคติในนิมานหรือเชิงบวกที่สำคัญคือ โรงเรียนที่มีกิจกรรมชมรมอนุรักษ์นั้นจะมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์สูงกว่าโรงเรียนที่ไม่มีชมรมอนุรักษ์ ในการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาอนุรักษ์ทรัพยากรต้องปลูกฝังตั้งแต่โรงเรียน ต้องมีกิจกรรมในภาคปฏิบัติให้เขาเข้าใจและคนรุ่นปัจจุบันต้องพยายามชี้ให้เป็นความล้มเหลวของการศึกษาและการจัดการทรัพยากร น่าจะนำความได้เปรียบในสังคมโลกาวัตต โดยนำสื่อมาเป็นตัวทำให้เด็กเยาวชนมีจิตสำนึกต่อธรรมชาติ

นอกจากนั้นในงานศึกษาของโสภณ เดชา³⁵ ได้ศึกษาทัศนคติของนักศึกษาวิทยาลัยครูที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ พบว่า นักศึกษามีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ปัจจัยที่มีผลต่อทัศนคติการอนุรักษ์ป่าไม้ คือ ระดับการศึกษาและภูมิภาคที่ตั้งของวิทยาลัยครู

³⁴ ประพันธ์ โภยสมบูรณ์, 2519.

³⁵ โสภณ เดชา, การศึกษาทัศนคติของนักศึกษาวิทยาลัยครูที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ (กรุงเทพฯ : 2524), หน้า 40.

งานวิจัยที่ทำให้ทราบถึงทัศนคติของประชาชนในการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ดินทำกินในงานของลาวัลย์ มนต์ไตรเวศน์³⁶ ได้ศึกษาเชิงประมาถถึงความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับหนังสือสิทธิทำกิน(สทก) ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีเขตป่าวังเพลิง ตำบลม่วงค่อม ลำนารายณ์ จังหวัดลพบุรี การศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ป่าเวลานานทำให้รับรู้เกิดผลเสียต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอันเนื่องจากการทำลายป่า

นอกจากการศึกษาที่พยายามจะศึกษาการมีส่วนร่วมในชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยการรวมกลุ่มคัดค้านเพื่อที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ใน "กรณีการระดมพลังและการเข้าร่วมการคัดค้านการสร้างกระเช้าลอยฟ้าคอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่" ของวิชนี บุณนาค อันจากการชาวเชียงใหม่ไม่ต้องการสูญเสียพื้นที่ป่าคอยสุเทพไปมากกว่านี้³⁷ ในการศึกษาที่ใช้แนวคิดทางสังคมวิทยาเป็นหลัก โดยเน้นมโนทัศน์ในการเข้าร่วม ในการมองภาพการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวสีเขียว(green movement) เพื่อคัดค้านการการกระทำกระเช้าลอยฟ้าขึ้นคอยสุเทพ ที่จังหวัดเชียงใหม่ของธุรกิจเอกชน อันจะนำมาซึ่งผลกระทบต่อการใช้พื้นที่ป่าระบบนิเวศ ซึ่งน่าจะเป็นตัวอย่างของการมีส่วนร่วมของประชาชนหลายฝ่ายด้วยกันประกอบด้วยประชาชน นักวิชาการ นักศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ในการร่วมขบวนการสีเขียว ขบวนการเคลื่อนไหวสีเขียวได้ปรากฏในรูปแบบการคัดค้านโครงการของรัฐมีเพิ่มมากขึ้น เช่น กรณีการเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างเขื่อนปากมูล

ขณะเดียวกันการที่ประชาชนจะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าอย่างมีประสิทธิภาพในสังคมข้อมูลข่าวสาร จำเป็นที่จะต้องมีกฎหมายมารองรับการมีส่วนร่วมโดยศึกษา

³⁶ ลาวัลย์ มนต์ไตรเวศน์. การศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับหนังสือสิทธิทำกิน(สทก)ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีเขตป่าวังเพลิงม่วง ลำนารายณ์ จังหวัดลพบุรี, 2529.

³⁷ วิชนี บุณนาค. การระดมพลังและการเข้าร่วมการคัดค้านการสร้างกระเช้าลอยฟ้าคอยสุเทพจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมนุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรม พ.ศ. 2530.

กฎหมายการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ความพยายามให้รัฐมองเห็น ความสำคัญของประชาชน เนื่องจาก ที่ผ่านมามาตรการทางกฎหมายที่พยายามริครอนสิทธิ์ในการ เข้าจัดการทรัพยากรของประชาชนมีผลจะทำให้ป่าไม้ลดประมาณลงไปเรื่อย งานที่พยายามศึกษา แนวทางแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้ที่ยั่งยืนระยะยาวอย่างมีประสิทธิภาพต้องมีแนวความคิดที่จะนำ กฎหมายมารองรับสิทธิ์อันชอบธรรมของประชาชนเจ้าของทรัพยากรที่แท้จริง ในงานของอนวัช ยาวิชัย³⁸ เรื่อง "กฎหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาทรัพยากรป่า" ได้เสนอภาพ การดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าของรัฐภายใต้ต้นนโยบายและกฎหมายที่เป็นอยู่ ซึ่งถือว่าทรัพยากร ป่าเป็นของรัฐและรัฐแต่เพียงผู้เดียวเป็นผู้มีอำนาจในการจัดการดูแลใช้ประโยชน์ ซึ่งผลปรากฏ ออกมาพื้นที่ป่าลดลงเหลือเพียงไม่ถึงร้อยละ 30 ของพื้นที่ประเทศ การศึกษาชี้ให้เห็นความจำเป็นที่ ต้องเปลี่ยนแนวคิดการจัดการป่าเสียใหม่ จากแนวคิดเดิมที่รัฐเป็นผู้มีอำนาจในการจัดการใช้ ประโยชน์ไปสู่แนวทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าซึ่งใน งานวิจัยชิ้นนี้ ได้ยกตัวอย่างชุมชนท้องถิ่นชนบทที่มีศักยภาพสามารถจัดการดูแลรักษาแลใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ป่าได้ กรณีเช่นหมู่บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ป่าชันน้ำของชาวบ้าน แพะ คณะกรรมการการรักษป่าไม้และต้นน้ำลำธารของตำบลศิลาแลง ป่าปู่ตาของชาวบ้านห้วย และอีกหลายแห่งในประเทศไทย ซึ่งงานศึกษานี้มีลักษณะเด่นในการชี้แนวทางในการพยายามของ รัฐได้มีกำหนดแนวทางการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏในแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 แต่ในการดำเนินงานไม่มีกฎหมายให้อำนาจประชาชน อย่างชัดเจนอันจะทำให้การพัฒนาทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน การศึกษานี้ได้เสนอว่า การกระจาย อำนาจการจัดการป่าไปให้ประชาชนโดยองค์กรชุมชนให้มีความสามารถตามกฎหมาย ภายในกฎ ระเบียบที่ชุมชนกำหนด จะสามารถทำให้การพัฒนาทรัพยากรป่าประสบผลอันจะ เกิดผลดี และ ประโยชน์สุขต่อประเทศชาติโดยรวมในที่สุด

แนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรลำพังแต่รัฐบาลและเจ้าหน้าที่เป็นการยากที่จะรักษาพื้นที่ ป่าไม้และความสมดุลของป่าไม้ไว้ได้เนื่องจากเจ้าหน้าที่และนโยบายขาดความยืดหยุ่นและเข้าใจ โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแนวคิดในการจัดการป่า

³⁸ ดูเพิ่มในอนวัช ยาวิชัย, กฎหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ทรัพยากรป่า. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

เสียบ่าใหม่ ไปสู่แนวทางที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่า ดังจะเห็นได้จากความเป็นจริงและประสบการณ์อันยาวนาน ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นว่า ประชาชนโดยเฉพาะชุมชนในท้องถิ่นมีศักยภาพที่สามารถจัดการดูแลทรัพยากรป่าไม้ได้โดยไม่ทำให้สภาพป่าเสื่อมสภาพหรือหมดสิ้นไป ดังจะเห็นได้จาก กรณี ชาวบ้านทุ่งยาว ตำบลบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน บ้านคอนทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ บ้านทุ่งกล้วย อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ฯลฯ

เมื่ออำนาจการจัดการทรัพยากรอยู่ที่รัฐ นอกจากมาตรการทางกฎหมายแล้ว รัฐยังมีนโยบายส่งเสริมเอกชนรายใหญ่เข้ามาดำเนินการปลูกป่าในพื้นที่ที่รัฐเห็นว่าสภาพเสื่อมโทรมเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าให้กลับสมบูรณ์ การปลูกสร้างสวนป่า ซึ่งมาตรการดังกล่าวนำไปสู่ความขัดแย้งในการอนุรักษ์ป่า เนื่องจากการปลูกป่าเศรษฐกิจต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่และต้องตัดต้นไม้ต้นอื่นทิ้งเป็นการอนุรักษ์ที่เน้นเศรษฐกิจโดยขาดการมองความสมดุลทางนิเวศ ทางออกที่จะสามารถรักษาสภาพป่าให้คงอยู่ให้คงอยู่และมีปริมาณเพิ่มขึ้นของทรัพยากรป่าไม้ และความสมดุลของระบบนิเวศและได้เสนอความต้องการที่แท้จริงของชุมชน แนวทางที่ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบ ป่าสังคม หรือป่าชุมชน (Social Forest or Community Forestry) ซึ่งงานของฉลาดชาย รมิตานนท์³⁹ ในป่าไม้สังคมเพื่อการพัฒนาชนบทได้เสนอรูปแบบจำรองป่าไม้สังคมที่ทำอยู่ในประเทศต่าง ๆ ซึ่งได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมและบทบาทหน่วยงานป่าไม้ของรัฐ องค์กรประชาชน ปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็น คือ ที่ดิน แรงงาน ทูนและความรู้ทางเทคนิคโดยได้เสนอหุ่นจำรอง 8 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ 1 ป่าที่ประชาชนมีส่วนร่วมบนพื้นที่ป่าไม้ของรัฐ (ระบบ taungya, หมู่บ้านป่าไม้) (Participatory forestry on state forest lands)

รูปแบบที่ 2 โครงการป่าไม้สังคมที่บริหารโดยหน่วยงานป่าไม้บนพื้นที่ของชุมชน

(supermanagement model)

รูปแบบที่ 3 หน่วยงานป่าไม้ของรัฐทำหน้าที่เป็นหน่วยงานส่งเสริม (super service model)

³⁹ ฉลาดชาย รมิตานนท์. ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท (สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 2528), หน้า 104-110.

- รูปแบบที่ 4 รัฐจัดหาป่าของรัฐให้กับโครงการป่าชุมชน (partnership model)
- รูปแบบที่ 5 โครงการป่าไม้ชุมชนที่สนับสนุนโดยหน่วยงานป่าไม้(partnership model)
- รูปแบบที่ 6 โครงการป่าไม้ชุมชนที่ได้รับการช่วยเหลือจากคนกลาง หรือบุคคลที่สาม
- รูปแบบที่ 7 โครงการให้ทุนเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดกิจกรรมป่าไม้ชุมชน
- รูปแบบที่ 8 โครงการพัฒนาชุมชนที่สนับสนุนโดยหน่วยงานป่าไม้ของรัฐ(institutional development model)

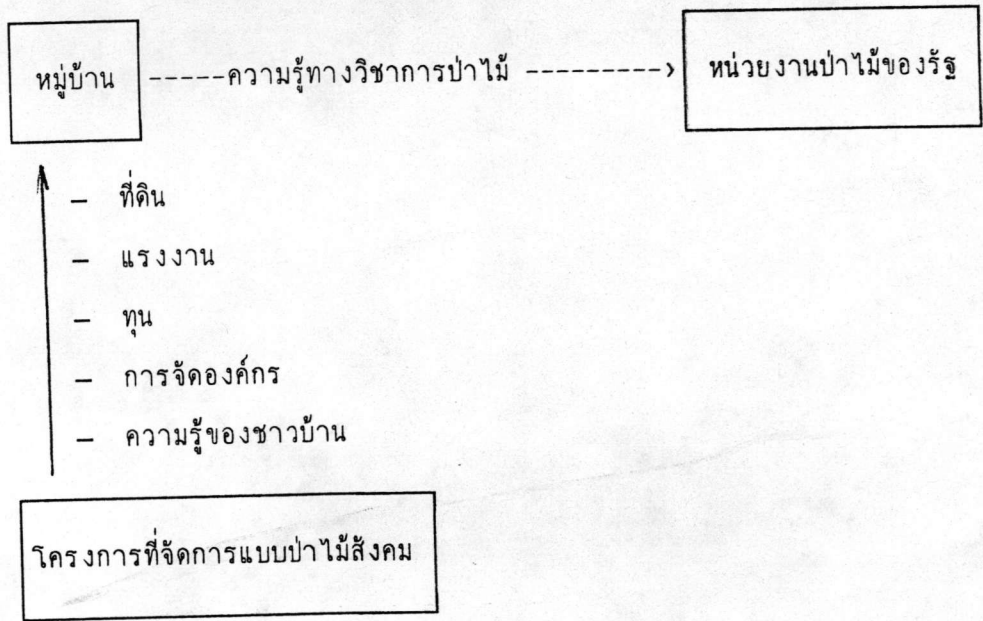
งานวิจัยป่าไม้สังคมหรือป่าชุมชนแสดงให้เห็นถึงบทบาทของนักป่าไม้อาชีพในด้านการให้ความช่วยเหลือในโครงการป่าสังคม โดยอาจทำได้ทั้งบทบาททางด้านการเป็นผู้เข้ามาทำและบทบาทในด้านการสนับสนุนให้ความช่วยเหลือ ในบทบาทเช่นนี้ต้องสอดคล้องกับขั้นตอนต่าง ๆ ของการกำหนดโครงการ การวางแผน การนำไปปฏิบัติและการประเมินผล เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ การกำหนดโครงการและการวางแผนโครงการป่าไม้สังคม ส่วนใหญ่ยังกระทำโดยป่าไม้อาชีพ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังถูกจำกัดให้อยู่เพียงเฉพาะด้านการนำไปปฏิบัติเท่านั้น รายการศึกษาหลายแห่งในต่างประเทศเสนอว่า ควรเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดโครงการและการวางแผนในขั้นตอนของการออกแบบโครงสร้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสำคัญเป็นพิเศษ ความร่วมมือในการออกแบบโครงการจะช่วยให้ความสามารถพัฒนายุทธวิธีในระดับกว้าง ซึ่งสามารถนำมาแปรเป็นโครงการที่นำมาปฏิบัติได้

ในการศึกษาให้ความสำคัญต่อ ความรู้และเทคนิคของชาวบ้าน(indigeneous knowledge) โดยการแยกแยะระหว่าง "ความรู้ของนักวิชาการ" กับ "ความรู้ของชาวบ้าน" ซึ่งจำเป็นต้องนำมาพิจารณาในการกำหนดยุทธวิธีในป่าไม้สังคม อย่างไรก็ตามจากการศึกษาทำให้เราทราบว่ารูปแบบที่น่าจะเหมาะสมสำหรับกรณีต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ รูปแบบที่ 3 และรูปแบบที่ 7 (ดังแผนภูมิ 2-1) ซึ่งเป็นรูปแบบที่โครงการป่าไม้สังคมเป็นของประชาชนและประชาชนเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการด้วยทุน แรงงาน ที่ดิน ความรู้ของประชาชนชาวบ้าน และการจัดองค์กรเป็นความรู้ทางวิชาการป่าไม้เท่านั้น หรือ อาจจะมีแหล่งทุนจากธนาคารของรัฐเข้ามาให้การสนับสนุนเพื่อจูงใจให้เกิดกิจกรรมป่าชุมชนขึ้น ด้วยเหตุผล คือ

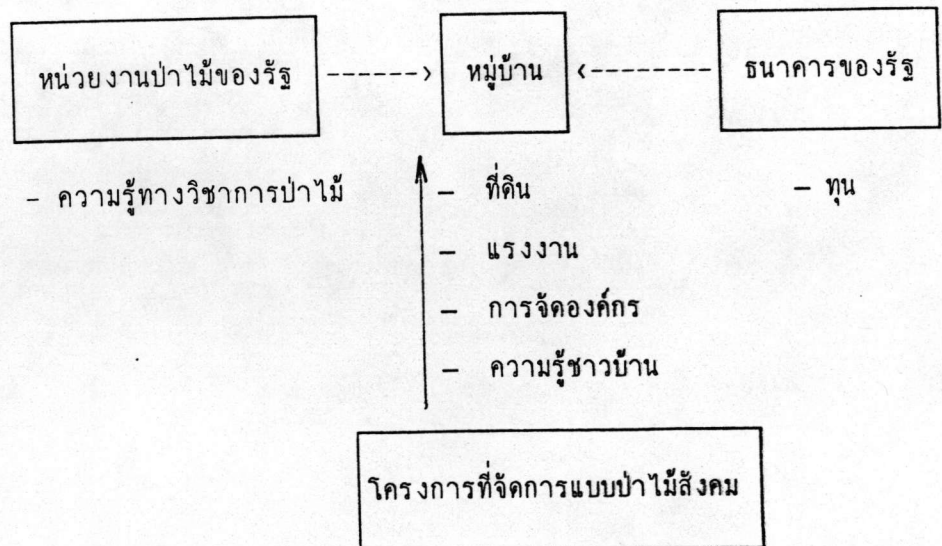
1. การดำเนินการของชาวบ้านมักเกิดขึ้นจากความริเริ่มหรือการสืบทอดทางวัฒนธรรม จารีตประเพณีในการดำเนินการจัดการรักษาป่าตั้งแต่การวางแผนโครงการ ขั้นตอนการปฏิบัติงานไม่ได้เกิดขึ้นจากความร่วมมือหรือความริเริ่มของหน่วยงานของรัฐแต่ประการใด
2. องค์กรป่าชุมชนที่ตั้งขึ้นเป็นองค์กรที่มีอยู่แล้ว ซึ่งได้พัฒนาจากความคิดริเริ่ม หรือการสืบทอดทางวัฒนธรรม จารีตประเพณี

3. บทบาทของหน่วยงานป่าไม้ของรัฐในความเป็นจริง กรมป่าไม้ไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินการของชาวบ้านเลย แม้แต่บทบาทในการส่งเสริมและให้ความรู้ในทางวิชาการป่าไม้ แต่อย่างไรก็ตามหากกรมป่าไม้จะได้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมแล้วก็ย่อมจะทำการจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านนั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

แผนภูมิ 2-3 รูปแบบที่ 3 หน่วยงานป่าไม้ของรัฐทำหน้าที่เป็นหน่วยงานส่งเสริม (super service model)

แผนภูมิ 2-4 รูปแบบที่ 7 โครงการให้ทุนเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดกิจกรรมป่าไม้ชุมชน

งานวิจัยเกี่ยวกับป่าชุมชนได้รับความสนใจจากนักวิชาการในช่วงที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีมากขึ้น อันเป็นผลจากการพัฒนาความขัดแย้งในพื้นที่และการพยายามแสวงหาแนวทางในการจัดสรรทรัพยากรงานศึกษาป่าชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรพอจะลำดับมาได้คือ จากงานศึกษาเชิงสร้างความเข้าใจและคู่มือปฏิบัติทางเทคนิคสำหรับเจ้าหน้าที่ทางราชการดังที่ปรากฏออกเป็นเอกสารพิมพ์เช่น "ป่าชุมชนในประเทศไทยและการจัดการป่าชุมชน ของฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนกองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์หรือ "วนศาสตร์ชุมชนสำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้(พ.ศ.2532) ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นงานที่มองป่าชุมชนในแง่มุมมองของทางราชการที่ถือว่ามีความสำคัญวิชาการในการจัดบริหาร การจัดการ พื้นที่และทรัพยากรป่า ต่อมาได้มีงานวิจัยร่วมในโครงการวิจัยร่วมระหว่างกรมป่าไม้กับสถาบันวิชาการเช่น โครงการ"Thailand Upland Social Forestry Pilot Project" ซึ่งเป็นงานที่ยึดหลักอำนาจการจัดการของกรมป่าไม้ หากแต่เน้นให้ความสำคัญในการร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น โดยการให้ความรู้ทางวิชาการโดยการจัดให้มีโครงการฝึกอบรมพนักงานในรูปของ "เจ้าหน้าที่ประสานงานชุมชนป่าไม้"(Community Organizers) ซึ่งต่อมาเมื่อบรรจุดำแหน่งก็เปลี่ยนเป็น "นักวิชาการ เพศแพร่"

งานวิจัยที่เริ่มวิจารณ์หลักการและแนวทางการดำเนินงานของรัฐบาลและทางราชการ เริ่มปรากฏในแนวคิดและงานศึกษาวิจัยที่มองเห็นปัญหาและแง่มุมมองของชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่ป่าดังเช่น งานของเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง⁴⁰ "วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า" ซึ่งจะเน้นการนำเสนอศักยภาพการจัดการของชุมชน ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ งานที่พยายามมองการจัดการทรัพยากรของชุมชนในความเป็นชุมชนและสิทธิอันชอบธรรมและพันธะที่จะพึงมีในการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งเป็นการศึกษาทำความเข้าใจกับสภาพปัญหาหลักอันขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรรวมทั้งเงื่อนไขปัจจัยภายในแง่มุมมองและระดับต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรและวิเคราะห์เชิงนโยบายจากมุมมองของชาวบ้านในงาน "ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา"⁴¹

⁴⁰ เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. กรุงเทพฯ : พิมพ์ตุลา-โยทะกา, 2534.

⁴¹ เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ(บรรณธิการ). ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536.

การนำป่าสงวนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในต่างประเทศก็ไม่ความสำเร็จ ในหลายประเทศในทวีปแอฟริกาอันเนื่องมาจากขาดการมีส่วนร่วมในการนำศักยภาพชุมชนมาใช้ในระบบฟาร์มเกษตร เพราะเจ้าหน้าที่รัฐจะเป็นคนส่วนใหญ่ เป็นผู้กำหนดชนิดพืชและเทคโนโลยีและจัดการพื้นที่ป่าของคนพื้นเมืองซึ่งไม่สอดคล้องวิถีชีวิตของคนพื้นเมือง ในระบบฟาร์มเกษตรต้องพิจารณาถึงต้นไม้และพืช สัตว์พื้นเมืองเป็นสาระสำคัญในการพัฒนาและใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนใน "Institutional Responsibility for Social Forestry in Africa : Lessons from Zimbabwe"⁴²

ในงานวิจัยการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ธรรมชาติของฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์และคณะ⁴³ ในโครงการ " พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ " เป็นงานวิจัยที่ศึกษาในระดับวิถีชีวิตและการมีส่วนร่วมของชาวพุทธกับการพึ่งพาป่า โดยพยายามนำเสนอในสมัยพุทธกาลว่าสมเด็จพระสัมพุทธเจ้าเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ สถาปัตยกรรมชาติตลอดเวลา เหตุการณ์สำคัญในชีวิตเช่นการประสูติในป่าที่สวนลุมพินี ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ ประชุมเทศนาในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปรีณิพพานใต้ต้นรังคู่เมื่อตรัสรู้ใหม่ ๆ ใช้เวลาพิจารณาต้นไม้เพื่อแสดงความขอบคุณต้นไม้ 7 วัน เป็นการขอบคุณต้นไม้ที่ให้ร่มเงาตลอดเวลาในการเพียรพยายามแสวงหาธรรม ทำกิจของชาวพุทธต่อป่ายังไม่มีสำนึกของการอนุรักษ์เพราะว่าธรรมชาติยังไม่ถูกทำลาย กระแสการอนุรักษ์เพิ่งมาพูดเมื่อธรรมชาติถูกรุกราน ดังนั้น คำว่าการอนุรักษ์ยังไม่ปรากฏในคัมภีร์สมัยต้น จึงพูดถึงการตัดต้นไม้ว่า พระภิกษุไปตัดต้นไม้แล้วภูตคาม (วิญญาณที่อยู่ต้นไม้ม) มาร้องเรียนว่าตัดแขนลูกข้า เขาอยู่กันเป็นครอบครัว เทวดาโกรธมากต้องทำร้ายพระภิกษุ แต่ในที่สุดก็มาทูลพระพุทธเจ้าจึงมีการตั้งเป็นพระวินัยสงฆ์ห้ามไม่ให้ภิกษุตัดต้นไม้ ในงานได้เสนอภาพความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชาวพุทธกับป่า การเป็นชาวพุทธเริ่มแรกหมายถึงผู้อยู่ป่า จริยธรรมเบื้องต้นของชาวพุทธเกิดขึ้นจากรากฐานการทำความเข้าใจเรื่องความรักและความกตัญญูที่ชาวพุทธมีต่อป่าและทุกสิ่งที่เป็นธรรมชาติ โดยพื้นฐานจริยธรรมของชาวพุทธเน้นที่ความเมตตากรุณาต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย ในพระวินัยท่านได้อธิบายรายละเอียดถึง

⁴² Muri - Kay : Casey - John Institutional Responsibility for Social Forestry in Africa : Lessons from Zimbabwe, 1989.

⁴³ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์และคณะ. พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534).

การอยู่ในป่าอย่างไรจะไม่ทำลายป่า รักษาความสะอาดป่าอย่างไร เช่นที่ปรากฏ ในการสร้าง
 ส้วม การสร้างห้องน้ำ แม้กระทั่งเขาน้ำ การใช้วัสดุในการสร้างส้วม นอกจากนั้นแนวคิดการ
 Recycling มีมาแต่สมัยพุทธกาลไม่ใช่ของใหม่ เช่น จีวรเมื่อหมดสภาพแล้วให้นำไปทำผ้าบ้าน
 โดยคลุกกับโคลนฉาบฝา งานวิจัยได้ศึกษาวิธีการอนุรักษ์โดยพยายามเข้าใจตัวมนุษย์เอง เพื่อจะ
 ได้แก้ไขปัญหามนุษย์ การอนุรักษ์จะได้ผลก็ต่อเมื่อความตระหนักในตัวมนุษย์ การศึกษาเรื่องการ
 อนุรักษ์ในพุทธศาสนานั้นสามารถน้อมนำผู้ที่ได้พัฒนาจิตวิญญาณอย่างแท้จริงด้วย ในพุทธศาสนาอง
 การแก้ไขปัญหายุ่งที่ตัวมนุษย์ ต้องแก้ที่จิตวิญญาณ

การเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อมได้ปรากฏในประเทศตะวันตกนับแต่ค.ศ. 1970 เป็นต้น
 มา ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงกรณีที่มีสิ่งกลมกลึกลับสังคมไทยคือการขบวนการศึกษาเกี่ยวกับป่าในแถบเทือก
 เขาหิมาลัย "ชิปโก้ แอนโดสัน"⁴⁴ นับเป็นกรณีที่แสดงถึงการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการต่อต้าน
 การทำลายป่าโดยเอาชีวิตเป็นเดิมพันโดยชาวบ้านได้พร้อมใจกันใช้สันติวิธี คือ การอดอาหารร่วม
 กันสนับสนุนการคัดค้านการตัดไม้ของนายทุนที่ได้รับสัมปทานผู้นำชาวบ้านอดอาหารถึง 24 วันและ
 ถูกจำคุก แต่ทำให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็งมากขึ้นนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2521 มีการเคลื่อนไหวยาวนาน
 ใช้เวลา 8 ปีทางราชการจึงยอมรับที่จะไม่ตัดต้นไม้ วิธีการที่ขบวนการชิปโก้ได้ใช้ในการต่อสู้ปลุก
 ชาวบ้านให้ตระหนักปัญหาการทำลายป่าไม้มีถึง 3 วิธี คือ วิธีแรกเดินเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้านใช้
 การสื่อสารคนต่อคน วิธีที่สองการร่วมประสานด้วยการร่วมบริจาคเสบียงอาหาร ข้าวสารเพื่อเป็น
 ทุนในการเคลื่อนไหวและใช้จุลสารในการผสมผสานเพลงพื้นบ้านเผยแพร่และทำให้ชาวบ้านทราบซึ่งและ
 เห็นปัญหา ประการสุดท้ายนับว่าสำคัญที่สุดใช้ประวัติศาสตร์พื้นบ้านเป็นปัจจัยสำคัญในการปลุกชาว
 บ้านให้เข้าร่วมกับขบวนการชิปโก้ การนำวิถีชีวิตของชาวบ้านมาร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ทำให้ชาวบ้าน
 ได้นำภูมิธรรมเดิมของปัญญาชนชาวบ้านกลับมาอนุรักษ์ใหม่ด้วยขบวนการสรรโวทัย คือ การตื่นขึ้น
 พร้อมกันหมด นับเป็นการปลุกจิตสำนึกชาวบ้านให้ตื่นมาปกครองและพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นขบวนการ
 ปลดปล่อยชาวบ้านให้เป็นอิสระจากรัฐศูนย์กลาง

⁴⁴ พระไพศาล วิสาโล(บรรณาธิการ). โอบกอดบทเรียนและแรงบันดาลใจในการ
 พิทักษ์ป่าของขบวนการชิปโก้ (กรุงเทพฯ : พิมพ์อาไฟ), 2534

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า งานวิจัยการมีส่วนร่วมที่ผ่านมาจะเน้นในการมีส่วนร่วมใน
ระดับการทดสอบความตระหนักของผู้นำ ชาวบ้านต่อสิ่งแวดล้อม การรักษาป่าไม้และความพยายาม
ที่จะให้เกิดการรักษาป่าในรูปป่าชุมชนโดยชาวบ้านร่วมกันรักษาด้วยศักยภาพของตนเอง ดังนั้นงาน
วิจัยนี้ผู้ศึกษาเน้นให้ความสำคัญในระดับโลกทัศน์ของชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้านต่อการจัดการทรัพยากร
ในบริบทของชุมชนประสานร่วมองค์รภายในและภายนอก ตลอดจนการนำพุทธศาสนาและวัฒนธรรม
ชุมชนเข้ามาร่วมรักษาทรัพยากรป่าดงใหญ่ภายใต้โครงสร้างสังคมการเมืองที่เป็นอยู่และมีพลวัต